

Recenze – Reviews – Rezensionen

Peter Knötzele

Das römische Gräberfeld von Stettfeld II

Katalog der Gräber und übrigen Befunde
*Forschungen und Berichte zur Archäologie
in Baden-Württemberg*, Band 7

Dr. Ludwig Reichert Verlag
Wiesbaden 2018
112 stran, 266 obrázků v textu, 224
tabulí za textem, 1 plán v příloze
ISBN: 978-3-95490-356-6
Propylaeum (eBOOKS)
Heidelberg 2021
<https://doi.org/10.11588/propylaeum.835>

Recenzoval:

Jan Jílek

Ústav archeologie a muzeologie FF MU
Arna Nováka 1/1
CZ 602 00 Brno
Archeologické oddělení
Východočeské muzeum v Pardubicích
Zámek 2
CZ 530 02 Pardubice
mitridates@post.cz

Katalogová zpracování archeologických lokalit lze právem považovat za záslužná díla. To platí i v případě hodnocené monografie, která představuje rozsáhlé moderně zkoumané římsko-provinciální pohřebiště (kolem 370 archeologických situací). Kniha je zaměřena pouze na katalogový popis situací a je přirozeně doplněna rozsáhlou plánovou, obrazovou a fotografickou dokumentací. Lze tak předpokládat, že po tomto publikačním počínu bude následovat svazek věnovaný analýzám a interpretaci.

Katalogová hesla jsou zpracována tak, že přináší velmi kvalitně seřazené informace. Zahrnují popis situace, nálezů, ale také antropologické určení kosterního materiálu a záznam o osteologické identifikaci zastoupených masitých příloh. K některým nálezům jsou připojeny informace o analogiích, a to včetně odkazů na literaturu, což považují za velmi přínosné. Tento doplněk nebývá standardní součástí katalogových řad a vhodně dokazuje, že kvalitní katalogová práce se nemusí omezovat pouze na popis situací a nálezů. Užitečné je i propojení plánů hrobů s odkazy na čísla nálezů v katalogovém zápisu. S tímto přístupem se však mohli čtenáři seznámit již v některých dřívějších pracích V. Vokolka (*Vokolek 1999*). Naopak je poněkud na škodu, že u jednotlivých záznamů není uvedeno alespoň předběžné, nebo intervalové datování v rámci pohřebiště. Přitom tato praxe je již u katalogových děl zaměřených na dobu římskou běžná (např. *Natuniewicz-Sekuła – Okulicz-Kozaryn 2011*). Žádoucí by rovněž byly alespoň stručné kapitoly věnované pohřebnímu ritu, pohřebním praktikám a chronologickému vývoji pohřebiště. Tyto texty by umožnily čtenářům lepší vhled do problematiky. V rámci obrazové dokumentace postrádám mapu s lokalizací pohřebiště v rámci Bádenska-Württemberska a Německa, zejména když vydání katalogu časově předchází analytickou část.

Pokud se alespoň výběrově zaměříme na publikované nálezy, pak hodnocený katalog představuje fond, který lze vhodně využít při studiu římských skleněných nádob, lamp, keramiky a drobné kovové industrie. Antropologické odhady pohlaví pohřbených jedinců jsou klíčové pro úvahy o rozdělení hrobových příloh na „mužské“ a „ženské“. Z tohoto hlediska katalog představuje užitečný nástroj pro

další bádání a komparaci s materiálem z území římského imperia a barbarika.

Z nálezového spektra vyčnívá stříbrná mísa s reliéfní výzdobou (Fundestelle 65), pro kterou lze najít vzdálenější paralely jak v Porýní a západních provinciích (*Künzl 1993, 156–157*), tak ve středním Podunají, odkud známe blízký exemplář z kostrového hrobu 2 z Krakovan-Stráží. Ten však lze pravděpodobně považovat za starožitný kus (*Quast 2009, 23; Krupa – Klčo 2015, 162* – zde i starší literatura).

Katalog pohřebiště ve Stettfeldu II představuje dobře zpracovaný a velmi užitečný soubor, který lze použít pro další statistické vyhodnocení, a zejména pro studium pohřebních rituálů v západních římských provinciích. Středoevropskému čtenáři může tato publikace pomoci při srovnávání římsko-provinciální kultury s prostředím barbarika.

Literatura

Krupa, V. – Klčo, M. 2015:

Bohaté hroby z doby římské z Krakovan-Stráží. Piešťany: Trnavský samosprávný kraj a Balneologické múzeum.

Künzl, E. 1993:

Die Alamannenbeute aus dem Rhein bei Neupotz. Plünderungsgut aus dem römischen Gallien. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 34/1–4. Mainz: RGZM.

Natuniewicz-Sekuła, M. – Okulicz-Kozaryn, J. 2011:

Weklice: A Cemetery of the Wielbark Culture on the Eastern Margin of Vistula Delta (Excavations 1984–2004). Monumenta Archaeologica Barbarica 17. Warszawa: Fundacja MAB – IAE PAN.

Quast, D. 2009:

Wanderer zwischen den Welten. Die germanischen Prunkgräber von Stráže und Zakrzów. Mainz: RGZM.

Vokolek, V. 1999:

Pohřebiště lidu popelnicových polí v Ostroměři. Hradec Králové: Muzeum východních Čech v Hradci Králové.

Marianne Dumitrache

Die Konstanzer Marktstätte im Mittelalter und in der Neuzeit

Forschungen und Berichte zur Archäologie in Baden-Württemberg, Band 5

Dr. Ludwig Reichert Verlag, Landesamt für Denkmalpflege im Regierungspräsidium Stuttgart
Wiesbaden 2018
455 str., 347 obr. v textu,
28 celostránkových tabulek,
příloha 23 složených plánů
ISBN 978-3-95490-293-4
Propylaeum (eBOOKS)
Heidelberg 2021
<https://doi.org/10.11588/propylaeum.791>

Recenzoval:

Rudolf Procházka

Archeologický ústav AV ČR Brno, v. v. i.
Čechyňská 363/19
CZ 602 00 Brno
prochazka@arub.cz

Konstanz – tedy Kostnice, historické město u Bodamského jezera, známé českému čtenáři v poněkud jiných než archeologických konotacích, patří k vlajkovým lodím německé městské archeologie, v tomto případě spojené zejména s působením Judith Oexle v letech 1983–1993. Již tehdy s ní spolupracovala autorka recenzované knihy, archeoložka rumunského původu, která po víceletém působení v Lübecku zakotvila v Kostnici a převzala zde vedení archeologických výzkumů (1987). Ač se roku 1996 ujala vedení projektu „Archeologický městský katastr Bádenska Württemberska“, vrátila se po letech – již v penzi – k vyhodnocení jednoho z nejvýznamnějších kostnických výzkumů v areálu někdejšího tržiště ve vývojově mladší, jižní části města.

Záměr města sanovat území několika městských bloků v jihovýchodní části historického jádra včetně výstavby podzemních garáží a rekonstrukce inženýrských sítí vedl k několika záchranným výzkumům, z nichž jeden proběhl v letech 1989–1992 na náměstí Marktstätte a v ulici Brotläube v předstihu před výkopem pro kanalizaci. Celoplošný výzkum nebyl z časových a finančních důvodů možný, tudíž bylo realizováno osm sond v plánované trase o rozměrech 10–12 m × 2,5 m o celkové ploše 265 m². Silně stratifikované nadloží bylo odkrýváno po tzv. přirozených vrstvách, přičemž nálezy byly přiřazeny konkrétním stratigrafickým jednotkám prostřednictvím nezaměnitelných čísel. Z hlediska zpracování dokumentace výzkum spadá ještě do „předdigitální“ epochy, konvenční dokumentace byla vektorizována až v souvislosti s finálním vyhodnocením.

Na knize se podílelo více badatelů, jak bývá u monografií tohoto typu již delší dobu zvykem.

Vyhodnocení terénního výzkumu se ujala sama M. Dumitrache, zatímco většinu movitých nálezů vyhodnotila Dorothee Ade ve spolupráci s Annikou Hasler, Martinem Rogierem, Michaellem Seizem a Andreasem Willmy. Kožené artefakty si vzal na starost známý specialista v tomto oboru Willy Groenman van Waateringe a odborník na archeobotaniku Hansjörg Küster. Práce na přípravě publikace byly zahájeny roku 2009 a ukončeny roku 2016.

Plocha výzkumu byla s ohledem na půdní poměry rozdělena na dvě části, horní a dolní v prostoru jezerního břehu. Analýzou nálezové situace v dolní části dospěl badatelský tým k třinácti hlavním časoprostorovým fázím (před 1130–1863). Nejvíce informací poskytlo v horní i dolní části 8 prvních fází až po rok 1398, což je datum požáru města. V prostoru přístavu šlo o 3 fáze (2. polovina 13. st. – 1398) a v ulici Brotläube o 6 fází (polovina 12. století –

1592). Kontinuitní zástavba dřevěnými rámovými stavbami tržního charakteru byla zjištěna v horní části od 2. poloviny 12. do sklonku 14. století.

Ve sledovaném prostoru, který začal být upravován a využíván ve 12. a zejména ve 13. století, byly díky pečlivému vedení výzkumu postíženy dva hlavní fenomény. Prvním bylo utváření nového tržiště (1204 *novo foro*) v nově zastavovaném a ještě v 1. polovině 13. století opevněném území v předpolí staršího osídlení, druhým pak vznik přístavu již v podobě progresivních zvýšených nábřeží (tzv. *Kaianlage*). K tomu bylo nutné zvýšení terénu navážkami, drženými svislými stěnami, u nichž mohly kotvit lodě, dříve vytažované na šikmé břehy. Kolem roku 1300 byly starší dřevěné konstrukce nahrazeny kamennou zdí stavěnou nasucho. Konečně na konci 14. století byla vybudována příjezdová rampa z tržiště.

V horní části, na vlastním tržišti, započala trvalá zástavba sloupovým objektem, po letech 1165/1166 byla vybudována víceprostorová sloupková stavba s otopnými zařízeními. Uvažuje se o využití k řemeslné činnosti, snad šlo o jakýsi výrobní a obchodní zařízení, u některých pyrotechnologických zařízení se uvažuje o kovolitecké činnosti, ale důkazy chybějí. I v následných fázích byly ve zkoumané ploše tržiště prokázány sloupkové stavby, v VI. periodě stála na východní straně zděná stavba, v VII. fázi nahrazená asi dřevěným domem na kamenné podezdívce. Zde lze předpokládat nějakou veřejnou, reprezentativní funkci – snad se v patře scházela městská rada, zatímco přízemí mohlo sloužit řezníkům, mohlo jít o *Metzing*, masnou tržnici, sloužící jak prodeji masa, tak cechovním schůzím. Nadále je doložena i obytná funkce, předpokládá se řemeslná činnost (v VI. fázi zde pracovala zahloubená kovolitecká pícka). V VIII. fázi se ve východní části nacházely relativně velké prostory, považované za obchody, v jedné z menších prostor v západní části se nacházelo topeniště – asi na dřevěném soklu. I po požáru v r. 1398 byla řeznická tržnice obnovena, a to v rozsahu o něco menším. Původně rozsáhlé tržiště se změnilo postupně v ulicové. Ulička Brotläuben byla proražena a upravena na prodejní místo pečiva v 16. století, předtím bylo ve zde položených sondách zjištěno příslušenství běžných parcel. Na východní straně byla postavena sýpka, místo konání známého kostnického koncilu.

Způsob, jakým je podán prostorový vývoj sledovaných ploch, lze považovat za vzorný. Jednoznačně ukazuje efektivitu zvolené metodiky. Ukazuje se, že i ve městech jihoněmeckého okruhu je třeba počítat s velkými obchodně-výrobními stavbami na tržištích, byť ne vždy se podaří objasnit všechny nuance jejich mnohotvaré funkce. Zajímavé je také dlouhé užívání dřevěných konstrukcí.

Součástí knihy je i vyhodnocení většinou zlomkovitého nálezevého fondu tříděného podle materiálu (keramika, sklo, kovy, dřevo, kůže, kost, kámen). Detailní stratigrafie umožnila zpřesnit regionální chronologii keramiky, příslušné k jihozápadoněmeckému okruhu včetně přilehlé části dnešního Švýcarska. Metodicky je hodnocena na základě keramických tříd (*Warenarten*), k nimž jsou vztaženy morfologické prvky, zejména okraje nádob. Oporu, umožňující zařazení do příslušných fází, představují hojná dendrodata. Z luxusnějších předmětů lze uvést zejména glazovaný tzv. rytířský džbán s bohatým plastickým dekorem, původem asi z britského Nottinghamu nejspíše z doby kolem roku 1300. Dále si zaslouží pozornost zlomky keramických figurek žen ve specificky jihoněmeckém stylu (tzv. turnajové dámy), několik fragmentů náleží také plastikám Ježíška a jedna postavička reprezentuje pravděpodobně Pannu Marii. Mezi kovovými artefakty vyniká beznápisové pečetítko, kruhový rámeček spony z nezelezného kovu s mariánským nápisem, zajímavá je i snad mosazná nášivka s motivem orla. K běžnějším nálezům patří sada kostěných hracích kostek. Vzorné je samostatné vyhodnocení kožených předmětů, především částí bot. Analýza archeobotanických vzorků, tvořených zjevně makrozbytky, je zaměřena zejména na užitkové rostliny, hlavně ovoce a zeledninu, plodiny určené k textilní výrobě či produkci oleje.

Práce je také vybavena katalogem stratigrafických jednotek, tabulkou dendrochronologických datací a soupisem nalezených mincí.

Monografií o kostnickém tržišti dostává čtenář do ruky jedno ze standardních materiálových děl bez větší teoretické ambice, na jaká jsme z německého prostředí dlouhodobě zvyklí. Ačkoliv ani zde nejsou podmínky pro publikační zhodnocení náročných odkrytí ve složitých nálezových situacích růžové, přesto nelze než konstatovat, že v této oblasti jsou naši západní kolegové poněkud úspěšnější, než jejich české protějšky.

Václav Matoušek – Tomáš Janata – Růžena Zimová – Jan Chlábec

Krajina českých zemí v době třicetileté války v díle Matthäuse Meriana staršího

The Landscape of the Czech Lands in the Era of Thirty Years' War in the Work of Matthäus Merian Senior

Togga a Fakulta humanitních studií
Univerzity Karlovy
Praha 2018
300 stran
ISBN 978-80-747-6125-6
ISBN 978-80-757-1033-8

Recenzoval:

Ladislav Rytíř

Katedra archeologie Filozofické fakulty
Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62
CZ 500 03 Hradec Králové
ladislav.rytir@uhk.cz

Kolektiv autorů v čele s Václavem Matouškem se v jediné, dvojjazyčně vypravené knize chopil tématu studia novověké krajiny českých zemí v kontextu třicetileté války. Badatelský tým staví na mnohaletém odborném zájmu V. Matouška o archeologii bojišť, dnešní terminologii archeologii konfliktů. Důsledný mezioborový přístup, který prof. Matoušek uplatnil např. při výzkumu bojiště u Třebel (okr. Tachov) nebo bojiště u Rozvadova (okr. Tachov) se tak logicky stává základním pilířem publikace.

Obsáhlá studie, která detailně rozebírá část fenomenálního díla Matthäuse Meriana staršího *Theatrum Europaeum*, ve svých úvodních kapitolách stručně shrnuje povahu a rozsah válečných událostí, obecně známých jako třicetiletá válka. Stručně je též představen sám Merian a jeho dílo s důrazem na základní představení *Theatra*. Toto dílo je jedním z nejdůležitějších dějepisných počinů, které v Merianově nakladatelství vycházelo v letech 1633–1738; obsahuje 21 svazků. Textovou část pojednávání edice lze rozdělit do dvou dílů, kdy první lze označit jako seriózní publicistiku a druhý za dobový bulvár. Zabývá se soudobými významnými politickými, vojenskými a náboženskými událostmi, ale přináší také informace o přírodních úkazech či o zajímavostech ze života významných osobností své doby.

Následuje stručné shrnutí vývoje a povahy soudobé vojenské kartografie, včetně významu rytin a výčtu vojenských inženýrů, se kterými Merian a jeho rytecká dílna spolupracovali. Přes značnou komprimaci je tento úvod doplněn odkazy na obsáhlou historickou a uměleckovědní literaturu, která se dané problematice věnuje.

V další části knihy je shrnuta metodika, se kterou bylo ke studiu rytin, resp. výběru z nich, přistoupeno. Autoři zde čtenáře seznamují s dosavadním stavem nebo spíše zaměřením odborného zhodnocení dobových rytin a ikonografických pramenů, včetně zdůraznění různých úskalí, která je třeba brát v potaz při bádání na tomto poli. Jsme tak obeznámeni se základními principy práce s tímto konkrétním druhem pramene, včetně odkazů na publikace a výzkumy, které se tématu věnovaly. Při analýze rytin je třeba brát v úvahu jejich účel a funkci, pro které byly vytvořeny, aby bylo možné správně identifikovat náplň obrazového sdělení. Základním vodítkem je pochopitelně popis rytiny a další textové informace na ní obsažené. Následuje kartografický rozbor, který je zásadní pro ztotožnění jednotlivých zobrazovaných prvků s reálnou krajinou, antropogenními útvary a sídly. Takováto podrobná analýza je

zásadní mimo jiné pro terénní archeologickou práci, kdy dovoluje vyhledávat zachované reliktu po zobrazovaných událostech. Neoddiskutovatelný přínos tohoto přístupu prokazují výzkumy shora zmíněných bojišť, ale i dalších lokalit. Autoři v tomto kontextu podrobněji rozvádějí, jakým způsobem se s rytinami pracovalo v prostředí geografických informačních systémů tak, aby dobové dílo mohlo být přeneseno, georeferencováno na současné mapy, přičemž výklad se soustřeďuje na podstatné prvky i úskalí takovéto transformace a je opět doplněn o relevantní literaturu k jednotlivým problémům.

Následnou část knihy tematicky zaujímají jednotlivé analyzované rytiny. Autoři z obsáhlého díla vybrali zobrazení, která se vztahují ke švédskému tažení do Čech v roce 1645, jako soubor ucelený nejen chronologicky, ale rovněž svým provedením. Druhou vybranou skupinu pak tvoří 28 rytin zachycujících 18 válečných událostí na území Čech a Moravy. Analyzovány byly také 4 rytiny bitev u Lützenu (2 vyobrazení), Nördlingenu a Alerheimu jako srovnání k rytinám z našeho území. Každá z analyzovaných rytin je zasazena do historického kontextu a je doplněna o český/anglický překlad jejího nadpisu a legendy. Jsou uvedeny originální rozměry, autor (pokud je znám) a citace původního umístění v rámci *Theatra Europaea*. Následuje interpretovaný popis rytiny a všech jednotlivých zobrazovaných prvků. Každá rytina je doplněna současnou mapou, která zobrazuje území zachycené na výjevu. Obrazové přílohy u některých rytin obsahují dále analýzy viditelnosti, doplněné místní názvy, izolinie měřítkového čísla atd. Zde by se snad hodilo více sjednotit rozsah a podrobnost obrazových příloh, pokud to ovšem analyzovaný pramen umožňuje. Přes tuto drobnou výhradu předkládají autoři ojedinelý katalog interpretovaných ikonografických pramenů.

V dalších kapitolách se kolektiv autorů zaměřuje na poněkud detailnější rozbor rytin z pohledu různých vědních disciplín. Pohledem dějin umění je třeba rozlišovat, nejen ve zkoumaném souboru, díla vytvořená technicistním přístupem, kde převažuje dokumentární až návodný styl provedení a ta, kde převažuje pojetí spíše umělecké. V těchto dvou kategoriích jsou pak zkoumané rytiny děleny a dále popisovány. V části zabývající se geodézií, kartografií a geoinformatikou jsme blíže seznamováni s výsledky, kterých bylo pomocí zvolených metod dosaženo (včetně zapojení archeologických metod) a čtenáři je předkládán *de facto* metodologický postup práce s tímto druhem pramene. Logicky navazují pasáže, které na základě studia konstrukce zobrazované události a jejich jednotlivých částí představují určitý návod, jak rytiny „číst“ (ale obecně jakýkoliv podobný druh ikonografického pramene).

V závěru autoři zhodnocují dosažené výsledky a použitou metodu, přičemž odpovídají na několik otázek, které si v úvodu knihy stanovili. Z jejich studia je zřejmé, že důsledný mezioborový přístup vede k zásadnímu rozmnožení informací, které lze z daného díla vyčíst a použít pak pro další studium, v tomto případě historie a archeologie konfliktů. Revidují rovněž svoji představu o rytině jako mnohovrstevnatém pramenu a kloní se spíše k jeho definici jako pramenu multimediálního. K tomu je vede skutečnost, že sledovat vznik rytiny jako sklad jejích jednotlivých komponent je velice nesnadné. Z hlediska výpovědní hodnoty je tedy přínosnější studovat rytiny jako médium, které obsahuje/zprostředkovává obrazovou a verbální informaci o konkrétní události. Neméně podstatné je, že autoři shledávají rytiny relativně problematické jako zdroj nekritické rekonstrukce krajiny 1. pol. 17. století (včetně krajiny městské). Jak podrobně dokládají v předešlých kapitolách, studované rytiny jsou, přes svoji relativní věrnost, výsledkem komplikovaného procesu tvorby a je třeba k nim s tímto vědomím přistupovat.

Knihy autorského kolektivu pod vedením prof. Matouška představuje zcela zásadní práci, která podstatným a inovativním způsobem rozšiřuje možnosti studia nejen raně novověkých konfliktů na základě dobových rytin. Sta-

novuje metodologická východiska založená na mezioborovém bádání, jejichž výsledky jsou zjevně velice přínosné nikoliv pouze pro historii jako takovou, ale především pro archeologii. Zcela jasně jsou zde odhaleny limity nekritické práce s historickými prameny, ale především – předložená metodologie přináší další podstatnou vrstvu informací pro identifikaci a interpretaci areálů novověkých bojišť a jejich historických souvislostí.